

بسمه تعالی

مقدمه ای بر نقشه راه پیاده سازی سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی ج.ا.ایران^۱

اله مراد سیف*

چکیده

سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغ شده از جانب رهبر معظم انقلاب به عنوان راهنمای سیاستی برای هر گونه سیاستگذاری اقتصادی ، نیازمند نقشه راه برای پیاده سازی در عرصه های مختلف است . این نکته را معظم له در ابلاغیه مذکور مورد تاکید جدی قرار داده اند . تهیه نقشه راه ، خود نیازمند داشتن تصویر درست و روشن از سیاست های مذکور در اهداف کلان و اهداف موضوعی است که در این مقاله توسط نویسنده با استفاده از روش فرا تحلیل و تحلیل محتوی و نیز بهره گیری از تجربیات دانشی محقق که چند سالی در حوزه اقتصاد مقاومتی تبیح داشته مورد کنکاش قرار گرفته است . سوال محوری مقاله این است که سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغ شده مشتمل بر کدام اهداف کلان و موضوعی بوده و ارتباط این اهداف در قالب یک نقشه راه چگونه است ؟ نتایج نشان می دهد که سه سطح کلان در پیاده سازی اقتصاد مقاومتی شامل سطح زیرین یا توانمندسازی درونی و سطح میانی یا پایدار سازی ذاتی و سطح زبرین یا الهام بخشی جهانی بترتیب در این ابلاغیه مورد تاکید بوده و در میان اهداف موضوعی بیشترین تاکید بر فنریت اقتصادی است .

واژگان کلیدی :

اقتصاد مقاومتی ، فنریت اقتصادی ، توانمندسازی درونی ، پایدارسازی ذاتی ، الهام بخشی جهانی ، اقتصاد ریاضتی

^۱ . این مقاله در فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات راهبردی بسیج شماره ۶۱ به چاپ رسیده است .

در این که امروزه «اقتصاد» از مولفه های مهم امنیت ملی کشورها و نظام های سیاسی است کمتر تردیدی وجود دارد. همچنین این که راهبردهای اقتصادی در تحکیم قدرت ملی کشورها اثرگذاری قابل توجهی دارد نیز مورد وفاق است. اما در مقاله حاضر «سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی ج.ا.ایران» مورد کنکاش و بررسی قرار خواهد گرفت و نقشه راه منطبق بر این سیاست ها در حد بضاعت نویسنده و مجال این نوشتار استخراج خواهد شد. مقام معظم رهبری بر این اعتقاد هستند که اگرچه فشار دشمنان بر جمهوری اسلامی ایران مشکلات زیادی را برای مردم رقم زده است لیکن «درس بزرگی که ما از این فشارهای اقتصادی دریافت کردیم، این است که هرچه می توانیم، باید به استحکام ساخت داخلی قدرت پردازیم؛ هرچه می توانیم، در درون، خودمان را مقتدر کنیم؛ دل به بیرون نندیم. آنهایی که دل به بیرون ظرفیت ملت ایران می بندند، وقتی با یک چنین مشکلاتی مواجه شوند، خلع سلاح خواهند شد. ظرفیت های ملت ایران خیلی زیاد است. ما باید پردازیم به استحکام ساخت درونی اقتدار ملی.»^۲ در واقع نظام جمهوری اسلامی ایران تا آن هنگام که بر آرمان های بلند خود پای می فشرد درگیر با مانع تراشی دشمنان خواهد بود، لذا «در پیشرفت به سمت هدفهای آرمانی، باید ساخت درونی قدرت را استحکام بخشید؛ اساس کار این است. ما اگر می خواهیم این راه را ادامه دهیم و به این سمت حرکت کنیم و این هدفها را دنبال کنیم و چشم به این آرمانها بدوزیم و پیش برویم و در مقابل این معارضه ها ایستادگی کنیم و صبر و توکل را به کار بگیریم، باید ساخت قدرت ملی را در درون کشور تقویت کنیم و استحکام ببخشیم. عناصر این استحکام، برخی عناصر همیشگی است، برخی هم عناصر فصلی است. آنچه که جزو عناصر همیشگی است، عزم راسخ است؛ که عرض کردیم. مسئولان کشور باید تصمیمشان را در مواجهه با مشکلات حفظ کنند، عزم راسخ خودشان را محفوظ بدارند، دچار تزلزل نشوند. به سمت آرمانها حرکت کردن، این عزم راسخ را نیاز دارد. اینجور نباشد که با مشاهده اخم دشمن، ترشروئی دشمن، حرکت معارضه دشمن با شکل های مختلفش - تبلیغاتی اش، سیاسی اش، اقتصادی اش و امثال اینها - متزلزل شوند. هم عزم راسخ مسئولین لازم است، هم عزم راسخ مردم لازم است. البته این دومی - عزم راسخ مردم - الزاماتی هم دارد، که حالا معلوم است. ما اگر بخواهیم عزم راسخ مردم را حفظ کنیم، یک سلسله وظائفی را باید انجام دهیم.»^۳

نتیجه الزامی تحکیم ساخت درونی قدرت در هر نظامی شکست ناپذیری آن نظام است. «وقتی ملتی ساخت داخلی اش مستحکم است، اختلاف سلیقه، افرادش را به دشمنان یکدیگر تبدیل نمی کند. این ملت برای مسئولان و محورهای اداره کشورش اهمیت و احترام قائل است؛ چون این موضوع تعیین کننده است. وقتی دلهای این ملت با ایمان عمیق -

۲. بیانات در مراسم تنفیذ حکم ریاست جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۲/۰۵/۱۲)

۳. بیانات در دیدار مسئولان نظام (۱۳۹۲/۰۴/۳۰)

مثل ایمان شما - همراه شد، هیچ قدرتی نمی‌تواند آن را شکست دهد و وادار به عقب‌نشینی کند. ما با این پشتوانه می‌توانیم با همه چالش‌های بین‌المللی مقابله کنیم و پیش برویم.^۴

توجه ویژه به اقتصاد از سیاست‌های مهم نظام اسلامی برای ایجاد توان مقاومت و ایستادگی و مقابله با فشارهای دشمن است. رهبر معظم انقلاب در این زمینه می‌فرماید: «آنچه که ما به مسئولان محترم کشور در زمینه‌ی مسائل اقتصادی که از مسائل اساسی است و دشمن هم بر روی مسئله‌ی اقتصاد متمرکز شده است سفارش می‌کنیم، این است که در پیشرفت اقتصاد، این سه عنصر را مورد توجه قرار دهند: اولاً در امر اقتصاد، مثل همه‌ی مسائل دیگر، باید با نگاه علمی به مسائل نگاه کرد. ثانیاً یک برنامه‌ریزی مدبرانه لازم است، که هم در آن شتاب‌زدگی نباشد، هم در آن کندی و کوتاهی نباشد. در همه‌ی امور این جور است، در مسائل حساس اقتصاد هم این جور است. ثالثاً ثبات و استمرار سیاست‌ها لازم است.»^۵

از نظر ایشان «وظیفه‌ی همه‌ی ما این است که سعی کنیم کشور را مستحکم، غیرقابل نفوذ، غیرقابل تأثیر از سوی دشمن، حفظ کنیم و نگاه‌داریم. این یکی از اقتضات «اقتصاد مقاومتی» است که ما مطرح کردیم. در اقتصاد مقاومتی، یک رکن اساسی و مهم، مقاوم بودن اقتصاد است. اقتصاد باید مقاوم باشد؛ باید بتواند در مقابل آنچه که ممکن است در معرض توطئه‌ی دشمن قرار بگیرد، مقاومت کند.»^۶ ایشان نگاه روزمره به مسائل اقتصادی، تغییر مکرر سیاست‌های اقتصادی، تکیه بر نظرات غیرکارشناسی و همچنین اعتماد به شیوه‌های تزریقی و تحمیلی اقتصادی غرب و شرق را مضر دانستند و تأکید کردند: سیاست‌های اقتصادی باید بر مبنای اقتصاد مقاومتی باشد. رهبر انقلاب اسلامی افزودند: «اقتصاد مقاومتی، اقتصادی است که ساخت درونی آن، مقاوم و مستحکم است و با تغییرات مختلف در دنیا، متلاطم نمی‌شود»^۷. از نظر ایشان «نظام اسلامی دارای منظومه‌ای از آرمان‌ها است که باید برای رسیدن به همه آنها تلاش شود اما این آرمان‌ها دارای رتبه‌بندی و درجات مختلف هستند» ایشان رسیدن به جامعه‌ای «عادلانه، پیشرفته و معنوی» را از آرمان‌های اصلی و درجه یک نظام اسلامی دانستند و در تشریح آن، خاطرنشان کردند: جامعه عادلانه، جامعه‌ای است که هم مسئولان عادلانه رفتار کنند و هم مردم نسبت به یکدیگر عدالت داشته باشند، ضمن آنکه این جامعه در عرصه‌های علمی، سیاسی و تمدنی، پیشرفته و از نظر معنویت نیز سیراب باشد. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای به برخی آرمان‌های دیگر نظام اسلامی که در مراتب بعد از این آرمان اصلی قرار دارد اشاره کردند و گفتند: اقتصاد

۴. در دیدار دانشجویان زنجان (۱۳۸۲/۰۷/۲۲)

۵. بیانات در اجتماع مردم شیروان (۱۳۹۱/۰۷/۲۴)

۶. بیانات در حرم مطهر رضوی در اولین روز سال ۱۳۹۲

۷. بیانات در دیدار کارگران و فعالان بخش تولید به مناسبت هفته کارگر (۱۳۹۲/۰۲/۰۷)

مقاومتی، سلامت در جامعه، صنعت برتر، کشاورزی برتر، تجارت همراه بارونق، علم پیشرو، نفوذ فرهنگی و سیاسی در جهان، همه در منظومه آرمان‌های نظام اسلامی قرار دارند و قابل تحقق نیز هستند.^۸

مقام معظم رهبری در تاریخ ۲۹ بهمن ۱۳۹۲ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی را ابلاغ فرمودند. در این ابلاغ فائق آمدن بر همه مشکلات، به شکست و عقب نشینی وادار کردن دشمن، حفظ دستاوردهای کشور در زمینه‌های مختلف و تداوم پیشرفت و تحقق آرمان‌ها و اصول قانون اساسی و سند چشم‌انداز بیست ساله و تحقق اقتصاد متکی به دانش و فناوری، عدالت بنیان، درون‌زا و برون‌گرا، پویا و پیشرو در شرایط پر مخاطره جهانی و عینیت بخشیدن به الگوئی الهام‌بخش از نظام اقتصادی اسلام را به عنوان هدف اقتصاد مقاومتی متذکر شده‌اند.^۹ آنچه در این ابلاغیه از جانب معظم له خواسته شده است از جمله «تهیه نقشه راه» برای عرصه‌های مختلف است. ایشان تصریح فرموده‌اند: «لازم است قوای کشور بی‌درنگ و با زمان‌بندی مشخص، اقدام به اجرای آن کنند و با تهیه قوانین و مقررات لازم و تدوین نقشه راه برای عرصه‌های مختلف، زمینه و فرصت مناسب برای نقش‌آفرینی مردم و همه فعالان اقتصادی را در این جهاد مقدس فراهم آورند تا به فضل الهی حماسه اقتصادی ملت بزرگ ایران نیز همچون حماسه سیاسی در برابر چشم جهانیان رخ نماید.» (همان). هدف این مقاله، تحلیل علمی این سیاست‌ها و زمینه‌سازی برای تهیه نقشه راه پیاده‌سازی آنها در عرصه سیاست‌گذاری و اجرای صحیح آنها می‌باشد. محقق بر این اعتقاد است که سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی علاوه بر این که اطلاق «سیاست کلی»^{۱۰} داشته و از این جهت سیاست برای سیاست‌گذاری است، دارای نقشه‌ای علمی و منسجم از عرصه‌ها و اهداف موضوعی مختلف است که اگر درست فهم نشود و ارتباط پستی و پیشینی آنها ملاحظه نشود ممکن است در عمل نتایج مطلوبی را عاید سیاستگذار ننماید و حتی در شرایطی به نتایج معکوس و منفی نیز منجر شود. از این جهت، پرداختن به نقشه علمی این سیاست‌ها از اهمیت و ضرورت بالایی برخوردار است و این مقاله چنین هدفی را در نظر دارد، با این توجه که چنین کاری نیازمند تلاش علمی گسترده از جانب همه محققان دلسوز می‌باشد و کار این محقق تنها در آمدی بر این کار مهم خواهد بود.

اقتصاد مقاومتی در ادبیات جهانی

در ادبیات رایج جهانی اصطلاح «اقتصاد مقاومتی» دیده نمی‌شود و بیشتر از اصطلاح «فزیت اقتصادی»^{۱۱} استفاده شده است. فزیت اقتصادی را بریگاگلیو^{۱۲} (۲۰۰۶) به توان از عهده برآمدن معنی کرده است، یعنی قادر بودن یک

۸. بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان (۱۳۹۲/۰۵/۰۶)

۹. مفاد ابلاغیه در وب سایت رهبری: <http://www.leader.ir/langs/fa/index.php?p=contentShow&id=11480>

۱۰. Meta Policy

۱۱. Economic Resilience

۱۲. Briguglio

کشور به ایستادگی و پس جستن از شوک های خارجی . دوال^{۱۳} آن را توان نگهداشت سطح محصول در نزدیک ظرفیت پس از شوک ها تعریف کرده است . آجینجر^{۱۴} آن را به توان یک اقتصاد به کاهش احتمال عمیق تر شدن بحران و یا حداقل بهبود آثار یک بحران می داند . (ناکانو و فوجی، ۲۰۱۱: ۳)

بریگولیو بیان می دارد که اصطلاح فنریت اقتصادی به دو مفهوم می تواند بکار رود : اول توانایی اقتصاد برای بهبودی سریع از شوک های اقتصادی تخریب کننده خارجی و دوم توانایی اقتصاد برای ایستادگی در برابر اثرات این شوک ها . توان اقتصاد برای بهبود یافتن از اثرات شوک های مخالف بشدت محدود خواهد شد اگر ، برای مثال ، کسری های مالی مزمن وجود داشته باشد. از طرف دیگر این توان ارتقاء خواهد یافت اگر ابزارهای سیاستی بتواند برای خنثی سازی اثرات منفی شوک ها مورد استفاده قرار گیرد، مانند موقعیتی که کشور از وضعیت مالی قوی برخوردار است و می تواند مخارج احتیاطی و یا تخفیف های مالیاتی را برای برخورد با اثرات منفی شوک ها مورد استفاده قرار دهد . این نوع از فنریت اقتصادی نوعی «تقابل با شوک» می باشد . توانایی ایستادن در برابر شوکها هنگامی متصور است که شوک ها خنثی و یا ناچیز باشند. همچنین ، این نوع از فنریت هنگامی ممکن است که اقتصاد از مکانیزم هایی برخوردار باشد که اثرات شوک ها را کاهش دهد که در واقع با عنوان «جذب شوک» از آن نام برده می شود. برای مثال ، وجود یک بازار انعطاف پذیر می تواند به عنوان ابزاری برای جذب شوک ها عمل کند. (بریگولیو، ۲۰۱۱: ۵)

به طور کلی ، فنریت اقتصادی می تواند ایستا و یا پویا باشد. فنریت اقتصادی ایستا به مفهوم توان و یا ظرفیت یک سیستم برای جذب و یا منعطف شدن در برابر خطر و یا زیان می باشد. در تعریف عمومی تر آن که ملاحظات پویا بودن و ثبات را نیز در خود دارد، فنریت اقتصادی به توان یک سیستم برای بهبودی از یک شوک پایدار گفته می شود . همچنین ، می باید میان دو نوع فنریت اقتصادی تفاوت گذاشت (رز، ۲۰۰۴: ۸):

۱. فنریت اقتصادی ذاتی^{۱۵} - توانایی در شرایط عادی یعنی توان جایگزینی دیگر نهادها برای نهادهایی که از طریق شوک خارجی با مشکل مواجه شده ، یا توان بازارها برای بازتخصیص منابع در پاسخ به علامت های قیمتی. این نوع از فنریت اقتصادی ذاتی یک اقتصاد بوده و سیاست ساخته نیست.

۲. فنریت اقتصادی انطباقی^{۱۶} - توانایی در شرایط بحران ناشی از قوه ابتکار و تلاش فوق عادی ، یعنی یالا بردن توان جایگزینی نهادها در عملیات بازرگانی ، یا تقویت بازارها از طریق کامل کردن اطلاعات عوامل اقتصادی عرضه کننده و تقاضا کننده برای پیدا کردن یکدیگر. این نوع از فنریت اقتصادی به خودی خود وجود ندارد ، بلکه کاملاً «سیاست ساخته» است.

13 . Duval

14 . Aiginger

15 . Inherent

16 . Adaptive

نگاه دیگر این رویکرد آن است که ریسک تخریب شدن اقتصاد بر اثر شوک های خارجی از دو عامل تاثیر می پذیرد. عامل اول میزان آسیب پذیری ذاتی اقتصاد کشور است و عامل دوم توان روبرو شدن اقتصاد با شوک های خارجی و یا فنریت اقتصادی است. تفاوت این دو میزان ریسک کشور را تعیین خواهد کرد (بریگاگلیو و دیگران، ۲۰۰۸: ۵).^{۱۷} نتیجه این بحث این خواهد شد که برای ایجاد شرایط فنریت اقتصادی کارآمد لازم است اگر کشور بتواند از یک طرف تا جایی که ممکن است آسیب پذیری های ذاتی خود را کاهش دهد و از طرف دیگر سیاست های اقتصادی به کمک گرفته و انعطاف پذیری شایسته را در برابر بحران ها و فشارهای خارجی ایجاد کند. با این دو راهبرد کلی، شرایطی مشابه (اگرچه غیر کامل) از آنچه در مفهوم اقتصاد مقاومتی در ادبیات ج.ا.ایران متصور است قابلیت دستیابی خواهد داشت.

مفهوم شناسی اقتصاد مقاومتی ج.ا.ایران

آنچنان که از اسناد بالادستی و از جمله قانون اساسی ج.ا.ایران برمی آید نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران با نظامهای اقتصادی متعارف در دیگر کشورها که اغلب ارزشها و اصول حاکم بر «نظام اقتصاد آزاد» را پذیرفته اند تفاوت ماهوی و اساسی دارد. در نظام اقتصاد آزاد (یا به تعبیر دیگر اقتصاد متعارف) هدف کلی، تامین «کارایی» و یا حداکثر رفاه و ابزار آن نیز رقابت و فعالیت آزاد بازارها در اقتصاد و نقش محدود دولت می باشد. در چنین مکتب فکری مهم نیست که رفاه حداکثری چگونه و توسط چه کسانی تولید می شود و توزیع آن چگونه خواهد بود. در مقابل، نظام اقتصادی تعریف شده در قانون اساسی ج.ا.ایران هم در اهداف و هم در ابزارها با سایر نظام های اقتصادی کاملاً متفاوت است.

در مقدمه قانون اساسی آمده است: «در تحکیم بنیادهای اقتصادی، اصل، رفع نیازهای انسان در جریان رشد و تکامل اوست نه همچون دیگر نظام های اقتصادی تمرکز و تکاثر ثروت و سودجویی، زیرا که در مکاتب مادی، اقتصاد خود هدف است و بدین جهت در مراحل رشد، اقتصاد عامل تخریب و فساد و تباهی می شود ولی در اسلام اقتصاد وسیله است و از وسیله انتظاری جز کارائی بهتر در راه وصول به هدف نمی توان داشت. با این دیدگاه برنامه اقتصاد اسلامی فراهم کردن زمینه مناسب برای بروز خلاقیت های متفاوت انسانی است و بدین جهت تامین امکانات مساوی و متناسب و ایجاد کار برای همه افراد و رفع نیازهای ضروری جهت استمرار حرکت تکاملی او بر عهده حکومت اسلامی است»^{۱۸}. این مقدمه بخوبی فضای حاکم بر قانون اساسی را در ارتباط با نظام اقتصادی روشن می سازد نکته

^{۱۷}. برای بحث بیشتر در این زمینه ر.ک. (سیف، ۱۳۹۱: ۱۲-۱۱)

^{۱۸}. برای اطلاع بیشتر ر.ک. سامانه قوانین در وب سایت مرکز پژوهشهای مجلس به آدرس: <http://rc.majlis.ir>

جالب آن است که نظام اقتصادی مورد نظر قانون اساسی به صورتی هدفمند به زمینه سازی برای بروز خلاقیت ها که یک ارزش مبنایی در حکومت اسلامی و به عبارتی هدف متعالی همه پیامبران الهی می باشد^{۱۹} گره خورده است .

نظام های اقتصادی کشورهای در حال توسعه را از نگاه این نویسنده می توان به دو نوع کلی همراه با نظام سلطه و رودر روی نظام سلطه تقسیم بندی نمود. نظام های همراه با نظام سلطه اگرچه می توانند آرمان های ملی خود را داشته باشند، لیکن تقسیم کار جهانی را پذیرفته و با جریان کلی نظام سلطه هماهنگی لازم را دارند و از این جهت در الگوی وابستگی متقابل جهانی، در بهترین حالت (مانند کشور چین)، سعی در ارتقاء جایگاه خود در اقتصاد جهانی دارند. لذا از نظر این مقاله دارای الگوی «اقتصاد وابسته» تلقی می شوند. اما در شرایط یک نظام اقتصادی مانند آنچه در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تعریف شده است که تحقق آرمان ها هدف اساسی اقتصاد است^{۲۰}، وجود فشار و چالش از جانب نظام سلطه امری قطعی است. در این صورت، اقتصاد در یک دو راهی راهبردی قرار خواهد گرفت که یکی ایستادن پای آرمان ها و دیگری کنار آمدن با جریان سلطه و عبور از آرمان ها است. برای ایستادن بر سر آرمان ها، پیش بینی سازوکار لازم اقتصادی برای مقابله با فشار های دشمن امر لازمی است که شرایط «مقاومت اقتصادی» را شکل می دهد و الگوی «اقتصاد مقاومتی» را نتیجه می بخشد. در صورت عدم پیش بینی سازوکار اقتصادی برای مقابله، اقتصاد دارای آرمان مغایر با نظام سلطه در مسیر ایستادن بر آرمان ها عملاً درگیر شرایط «اقتصاد ریاضتی» خواهد شد^{۲۱}. زیرا از یک طرف بنای سازش نداشته و از طرف دیگر نتوانسته سازوکار لازم را برای تولید رفاه عمومی، عدالت و پیشرفت در شرایط وجود چالش فراهم کند. فرایند تحقق این سه وضعیت را در نمودار (۱) می توان ملاحظه کرد.

«اقتصاد مقاومتی» به نظام اقتصادی با خصوصیت ویژه ی مقاومتی بودن اطلاق می شود. کارویژه این نظام اقتصادی آن است که در شرایط وجود چالش بتواند اهداف اساسی خود را محقق سازد. لذا منظور از مقاومتی بودن ایستادگی در برابر طوفانهای بیرونی و ثمردهی در شرایط نامساعد است.

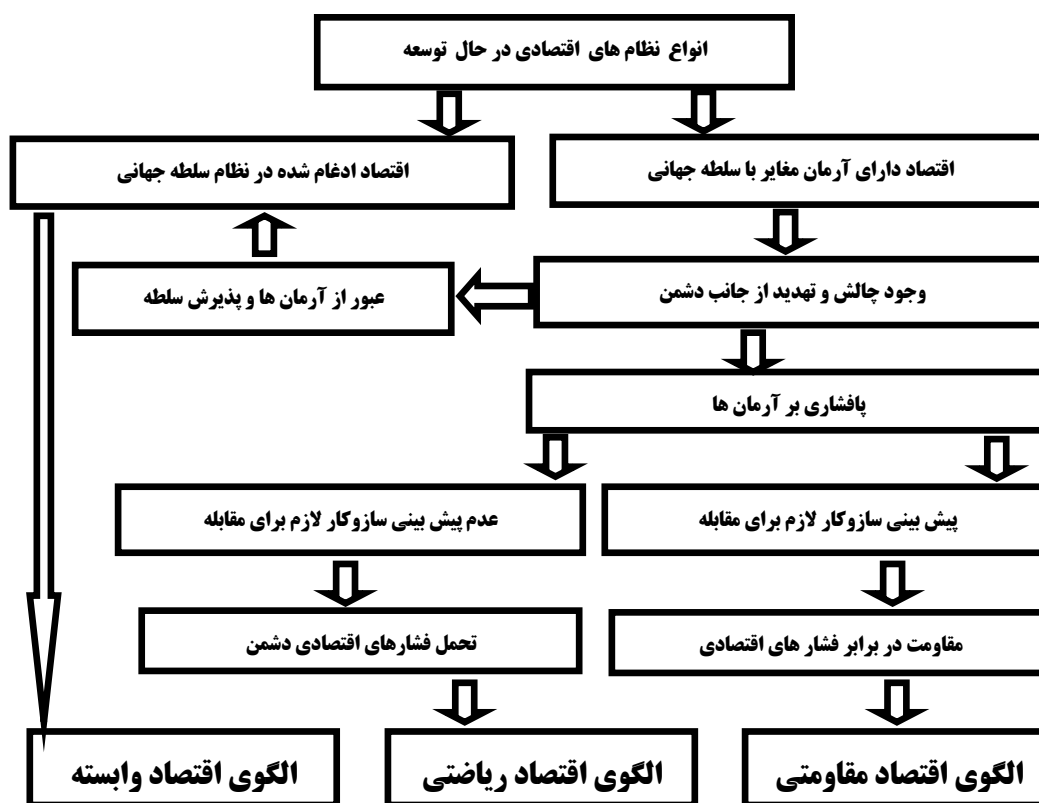
اقتصاد ریاضتی سرنوشت محتوم آن نظام اقتصادی است که با وجود داشتن آرمان مغایر با نظام سلطه، نتوانسته باشد سازوکار لازم را برای پاسخ به چالش ها فراهم سازد. این همان سرنوشت بدی است که باید از آن اجتناب کرد، زیرا در شرایط اقتصاد ریاضتی هزینه های زیادی به مردم و جامعه تحمیل می شود که ممکن است مسائل امنیتی مهمی را نیز بر اثر پایین آمدن سطح رفاه عمومی برای کشور ایجاد کند. لذا، اقتصاد مقاومتی الگویی برای احتراز از دو سرنوشت نامطلوب، یعنی «وابستگی اقتصادی» و «اقتصاد ریاضتی» است.

۱۹. اشاره به آیه شریفه ۲۵ سوره الحديد.

۲۰. اشاره به مقدمه قانون اساسی ج.ا.ایران.

۲۱. تجربه کشورهایی مانند کره شمالی و کوبا تا حدودی با الگوی اقتصادی ریاضتی منطبق است.

نمودار (۱) وضعیت های سه گانه برای نظام های اقتصادی کشورهای در حال توسعه

سطح بندی گام های پیاده سازی اقتصاد مقاومتی در ج.ا.ایران

آیه شریفه ۲۹ سوره فتح یاران پیامبر اکرم را اینچنین توصیف می کند: «محمد(صلی الله علیه و آله)فرستاده خداست و آنان که با اویند سخت گیرانند بر کفار و مهربانانند به خویشان» و در ادامه پس از توصیف حالت عبادت آنان که در تورات آمده است به توصیف آنان در انجیل می پردازد و می فرماید « و مثل آنها در انجیل مانند زراعتی است که بیرون می دهد جوانه خود را ، پس استوارش کند تا ستر گردد و بر پایه های خویش ایستد. شگفت آرد برزگران را تا به خشم آرد بدیشان کافران را »^{۲۲} این آیه شریفه که در ابتدا و انتهای آن مواجهه با کفار جلوه گر است ، الهام بخش سه مرحله تکاملی جامعه قرآنی است . این سه از نگاه این نویسنده ، شامل سطح زیرین یا مرحله توانمند شدن ، سطح میانی یا مرحله بر پای ایستادن (یا پایداری) و سطح زبّیرین یا مرحله شکوفایی است (که ناظران را به شگفت می آورد

^{۲۲} . و مثلهم فی الانجیل کزرع اخرج شطئه فازره فاستغلظ فاستوی علی سوجه یعجب الزراع لیغیظ بهم الکفار (از آیه ۲۹ سوره فتح) .

و الهام بخش است). با الهام از این آیه کریمه گام های پیاده سازی و تحقق «اقتصاد مقاومتی» به شرح زیر قابل شناسایی و مورد پیشنهاد است^{۲۳}:

۱. گام «توانمند سازی درونی» اقتصاد مقاومتی

۲. گام «پایدارسازی ذاتی» اقتصاد مقاومتی

۳. گام «الهام بخشی جهانی» اقتصاد مقاومتی

در اولین سطح آن که سطحی زیرین است «گام توانمند سازی درونی» با هدف تحکیم پایه های اقتصاد ملی در جهت دستیابی به یک اقتصاد «عدالت بنیان» طرحریزی می شود. نتایج این سطح، تحکیم بنیان های نظام اقتصاد ملی است. از نگاه این نویسنده، چنین شرایطی هنگامی تحقق خواهد یافت که عدالت اقتصادی، سلامت اقتصادی و امنیت اقتصادی در سطح قابل قبولی تامین شوند. این هر سه، اگرچه نیازهای فطری اولیه همه جوامع انسانی هستند لیکن با تعابیر بسیار گسترده تری در اندیشه اسلامی مورد تاکید قرار گرفته است که مجال بحث آن نیست. چنین شرایطی ریشه های اقتصاد ملی را مستحکم ساخته و زمینه را برای ایجاد شرایط پایداری در مرحله بعد فراهم می سازد. پیامد این مرحله «توانمندی درونی» اقتصاد ملی است. در دومین سطح که سطحی میانی است گام «تحکیم و پایدارسازی ذاتی اقتصاد ملی» با هدف ایجاد و تقویت شرایط «مقاومت اقتصادی» طرحریزی می شود. به زعم نویسنده، نتایج این مرحله تامین شرایط مشارکت اقتصادی و حضور مردم در صحنه اقتصاد ملی، فنریت اقتصادی در برابر تکانه های بیرونی، و نیز تحقق خوداتکایی استراتژیک اقتصادی برای رفع آسیب پذیری های اقتصاد ملی خواهد بود. پیامد این سطح ایجاد «پایداری ذاتی» اقتصاد ملی در برابر فشارها و تهدیدات اقتصادی دشمنان است. در سومین سطح، که سطح زبرین است گام سوم اقتصاد مقاومتی، یعنی تحقق شرایط «اقتصاد دانش بنیان» با هدف دستیابی به «الهام بخشی جهانی اقتصاد ملی» طرحریزی می شود. نتایج این سطح از سیاست های اقتصادی تامین رشد اقتصادی پویا و با ثبات، تولید دانش بنیان و گسترش نفوذ اقتصادی نظام اسلامی در ورای مرزهای خود خواهد بود. پیامد این سطح «الهام بخشی اقتصاد ملی» در سطح جهانی است.

در جدول (۱) این سطوح سه گانه به همراه نتایج و پیامدهای مربوطه آمده است.

^{۲۳}. برداشت این مقاله به هیچ وجه نباید به مفهوم تفسیر آیه مبارکه تعبیر شود، بلکه تنها برداشتی ذوقی از برخی

ظرفیت های آیه شریفه بوده که می تواند نقد شود. در این برداشت البته تفاسیر معتبر مورد استفاده بوده است.

جدول شماره (۱): سطوح و گام های تحف اقتصاد مقاومتی با الهام از آیه شریفه ۲۹ سوره فتح

سطوح	عناوین	نتایج	پیآمد
(۱) سطح زیرین	گام توانمند سازی درونی اقتصاد ملی	عدالت اقتصادی	توانمندی درونی (کزرع اخراج شطنه فآزره)
		سلامت اقتصادی	
		امنیت اقتصادی	
(۲) سطح میانی	گام پایدارسازی ذاتی اقتصاد ملی	خوداتکایی استراتژیک	پایداری ذاتی (فاستغلظه فاستوی علی سوچه)
		اقتصاد مردمی	
		فتریت اقتصادی	
(۳) سطح زبرین	گام ایجاد شرایط الهام بخشی اقتصاد ملی	تولید دانش بنیان	الهام بخشی (یعجب الزراع لیغیظ بهم الکفار)
		رشد پویا	
		نفوذ اقتصادی	

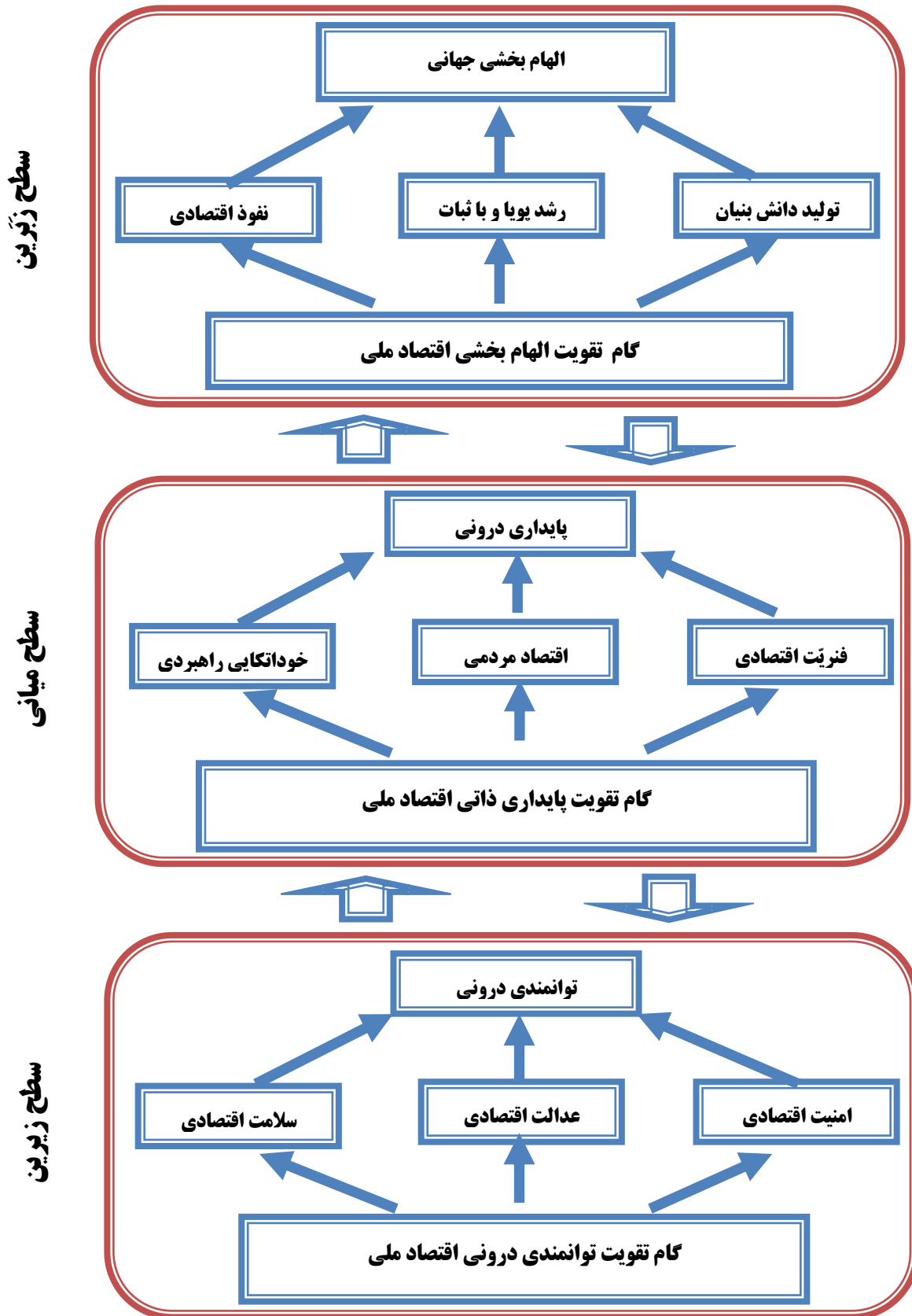
علاوه بر شناخت سطوح سه گانه در نقشه راه پیاده سازی اقتصاد مقاومتی شناخت روابط متقابل این سطوح بسیار مهم است. ارتباط متقابل سطوح مذکور این گونه است که هر سطح برای سطح بعدی یک پیش نیاز است و زمینه ساز تحقق آن سطح بالاتر خواهد بود. در مقابل، سطوح بالاتر برای سطح پایین تر خود ظرفیت و منابع لازم را فراهم می سازد. از این جهت، این سطوح به صورت متقابل همدیگر را تقویت می کنند و نتیجه کلی همه این گام ها، ایجاد توانمندی، پایداری در برابر دشمنان و الهام بخشی اقتصاد ملی در نظام اسلامی است. چنین سطح بندی پیام مهمی دارد و آن این است که برای مثال، پایداری ذاتی تحقق نخواهد یافت مگر این که قبلاً سلامت اقتصادی، امنیت اقتصادی و عدالت اقتصادی در اندازه قابل قبولی تحقق یافته باشد. در این صورت در شرایطی که در اقتصاد ملی مسایلی از قبیل رانت جویی و مفسد اقتصادی در جریان باشد و سطح قابل قبولی از امنیت اقتصادی را فراهم نکرده باشیم، انتظار پایداری ذاتی اقتصاد ملی که مستلزم همراهی کنشگران اقتصادی با مصالح ملی و توجه به منافع بلند مدت به جای سودجویی شخصی کوتاه مدت از جانب عوامل اقتصادی و مردم است چندان معقول به نظر نمی رسد. همچنین، در شرایطی که اقتصاد نتواند سطح قابل قبولی از فتریت اقتصادی، خوداتکایی استراتژیک و مشارکت مردمی را فراهم آورد، اقتصاد دانش بنیان تحقق نخواهد یافت. زیرا، فشارهای خارجی اقتصاد را در موضع انفعالی قرار خواهد داد و با گرفتار شدن سیاست اقتصادی در دور باطل و روزمره گی، فرصت نوآوری و تحقیق و توسعه حقیقی و پویایی رشد را از اقتصاد ملی سلب خواهد کرد.

رابطه متقابل سطوح و گام های اقتصاد مقاومتی از سوی دیگر نیز قابل توجه است. به این معنی که برای مثال، تحقق پایداری ذاتی در اقتصاد ملی با آزاد کردن منابع، برای تحکیم توانمندی درونی اقتصاد ملی ظرفیت سازی خواهد کرد و موجب تقویت بیشتر آن خواهد شد. همین طور، الهام بخشی اقتصاد ملی برای پایداری ذاتی اقتصاد ملی با

ایجاد شرایط نوآوری و خلق مزیت اقتصادی و بهبود شرایط بهره‌وری عوامل تولید منابع جدیدی فراهم ساخته و ظرفیت‌های بالاتری را در اختیار می‌گذارد.

نکته مهم در ارتباط سطوح و گام‌های گفته شده آن است که تقدم و تأخر این سطوح از نوع زمانی آن نیست. به این معنی که نمی‌توان انتظار داشت ابتدا توانمندی درونی شکل گرفته و بعد از آن پایداری ذاتی و سپس الهام بخشی اقتصاد ملی تحقق یابد، بلکه همزمان لازم است طرح‌های توانمندسازی، پایدارسازی و الهام بخشی به موازات و به صورتی مکمل اجرا شوند. در این صورت، هر سطح، معیار ارزیابی سطح بالاتر خود خواهد بود. به این معنی که هر طرح اقتصاد مقاومتی در گام پایدارسازی غیر از این که می‌باید کارویژه خود را داشته باشد نباید توانمندسازی درونی را با مانع روبرو کرده و یا وضعیت آن را تخریب کند. بلکه، در شرایط مطلوب می‌باید موجب تقویت توانمندی درونی اقتصاد ملی نیز بشود و از این جهت لازم است بر همه یا برخی شاخص‌های سلامت اقتصادی، عدالت اقتصادی و یا امنیت اقتصادی اثر مثبت داشته و یا حداقل، وضعیت آنها را بدتر نسازد. به همین ترتیب، طرح‌های پایدارسازی لازم است همه یا برخی شاخص‌های فنریت اقتصادی، مشارکت مردم در اقتصاد و خوداتکایی استراتژیک را بهتر ساخته و یا حداقل وضعیت آنها را بدتر نسازد. در نمودار شماره (۲) سطوح و گام‌های پیاده‌سازی اقتصاد مقاومتی و اهداف واسطه‌ای و نهایی آنها دیده می‌شود. در این نمودار سطوح و نیز اهداف واسطه‌ای و نهایی هر یک تعریف شده و ارتباط متقابل این سطوح نیز دیده می‌شود.

نمودار شماره (۲) : سطوح و گام های پیاده سازی اقتصاد مقاومتی ج.ا.ایران

آسیب شناسی اقتصاد ج.ا. ایران از منظر اقتصاد مقاومتی

کشور ما در حال حاضر با مشکلات بزرگی مانند تورم و بیکاری دو رقمی، نرخ رشد واقعی پایین و حتی منفی، نوسان نرخ رشد اقتصاد، وابستگی درآمدهای نفتی و نیز درآمدهای عمومی به نفت، واردات بی رویه و تراز بازرگانی غیرنفتی منفی، نااطمینانی فضای کسب و کار، وجود یارانه های گسترده غیر هدفمند در اقتصاد، بهره وری پایین و نرخ رشد اندک آن، ضعف بخش خصوصی، نبود روحیه کارآفرینی، قاچاق گسترده کالا و سوخت و کسری های مداوم بودجه روبرو می باشد. در کنار این واقعیت ها، چشم انداز تعریف شده توسط نظام رتبه اول در منطقه آسیای جنوب غربی را برای ایران در سال ۱۴۰۴ هجری شمسی (۲۰۲۵ میلادی) ترسیم کرده است. روشن است که رسیدن به اهداف چشم انداز، خود از الزامات مرحله ای تحقق آرمان ها و اهداف انقلاب اسلامی است و از این جهت راهبردی اساسی در تحقق امنیت پایدار در جمهوری اسلامی ایران به شمار می آید. در این صورت، هر چه شکاف واقعیت ها از ایده آل ها زیادتر باشد زمینه آسیب و چالش برای امنیت پایدار در نظام جمهوری اسلامی بیشتر خواهد بود.^{۲۴}

نگاه آسیب شناسانه به وضعیت اقتصاد ایران از منظر گام های تحقق و پیاده سازی اقتصاد مقاومتی، تصویر درستی از مشکلات را آشکار خواهد کرد. به طور خلاصه اقتصاد ما از منظر مقاومتی بودن با چالش های زیادی روبرو می باشد که موارد مهم آنها با روش فراتحلیل توسط نویسنده از منابع مختلف استخراج و در قالب جدول (۲) دسته بندی گردیده است.^{۲۵}

در سطح زیرین، چالش های ثبات و امنیت و سلامت اقتصادی از قبیل ضعف در امنیت اقتصادی و سرمایه گذاری، رکود تورمی، نااطمینانی، ناهماهنگی و بی ثباتی سیاستی و ضعف در مدیریت واردات فضای فعالیت اقتصادی را مشوش و غیر قابل اتکا خواهند ساخت. لذا شرایط فعالیت اقتصادی را به دلیل تیره کردن آینده و سلب امکان برنامه ریزی از عوامل اقتصادی با دشواری روبرو خواهند کرد. همچنین در این سطح چالش های عدالت اقتصادی مانند، شرایط نامطلوب درآمد - هزینه خانوار، ناکارآمدی نظام مالیاتی، ناکارآمدی نظام بیمه ای و تامین اجتماعی، رواج اقتصاد غیر رسمی و قاچاق، ضعف هدفمندی یارانه ها، رانت جویی و ساختار دولت رانتهی و مفاصد مالی و اقتصادی پایه های اعتقادی مردم را سست و در صحنه فعالیت اقتصادی نیز شرایط فعالیت سالم اقتصادی را از طریق جذب عوامل و منافع اقتصادی در یک رقابت نابرابر تنگ خواهند کرد. مجموعه این شرایط ساخت درونی اقتصاد ملی تضعیف کرده توانمندی درونی اقتصاد ملی را با چالش جدی مواجه خواهد ساخت.

جدول (۲): آسیب ها و چالش های راهبردی موجود از منظر نقشه راه اقتصاد مقاومتی ج.ا. ایران

^{۲۴} . برای بحث بیشتر در این زمینه ر.ک. مقاله نویسنده با عنوان: راهبردهای اقتصادی امنیت پایدار، ۱۳۹۰.

^{۲۵} . برای ماخذ شناسی این آسیب ها می توان به کتب مربوط به تحلیل اقتصاد ایران از جمله هادی زوز، بهروز، (۱۳۸۹). اقتصاد ایران (نظرها و نقدها). توسعه. تهران. همچنین گزارشات مرکز پژوهشهای مجلس و نیز گزارشات مرکز تحقیقات استراتژیک مراجعه کرد.

سطح بندی آسیب ها	نوع آسیب	آسیب های اقتصاد ملی از منظر نقشه راه اقتصاد مقاومتی	ردیف
سطح زیرین : آسیب های توانمندی درونی اقتصاد ملی	ضعف ثبات و امنیت اقتصادی	ضعف در امنیت اقتصادی و سرمایه گذاری	۱
		رکود تورمی	۲
		نااطمینانی	۳
		ناهماهنگی و بی ثباتی سیاسی	۴
	ضعف عدالت اقتصادی	شرائط نامطلوب در آمد - هزینه خانوار	۵
		ناکارآمدی نظام مالیاتی	۶
		ناکارآمدی نظام بیمه ای و تامین اجتماعی	۷
		ضعف در هدفمندی یارانه ها	۸
	ضعف سلامت اقتصادی	رانت جویی و ساختار دولت رانته	۹
		مفاسد مالی و اقتصادی	۱۰
		رواج اقتصاد غیر رسمی و قاچاق	۱۱
سطح میانی : آسیب های پایداری ذاتی اقتصاد ملی	ضعف خوداتکایی	وابستگی اقتصاد و بودجه عمومی به نفت	۱۲
		وابستگی الگوی مصرف به خارج	۱۳
		وابستگی تولید به خارج	۱۴
	ضعف فنریت اقتصادی	ضعف در دیپلماسی اقتصادی	۱۵
		ضعف در مدیریت واردات	۱۶
		ضعف در شرایط حکمرانی خوب	۱۷
	ضعف مشارکت اقتصادی مردم	دولتی بودن اقتصاد	۱۸
		ضعف نهادهای اجتماعی و مردمی	۱۹
سطح زبرین : آسیب های الهام بخشی اقتصاد ملی	ضعف پویایی رشد	بهره وری نامطلوب عوامل تولید	۲۰
		فضای نامناسب کسب و کار	۲۱
		ناکارآمدی نهاد بازار و بخش خصوصی	۲۲
		عدم کارایی نظام بانکی	۲۳
		ضعف قوانین و الزامات نهادی تولید	۲۴
	ضعف تولید دانش بنیان	وجود شکاف سرمایه انسانی دانشگاه و نیاز صنعت	۲۵
		وجود شکاف دانش فنی با جهان	۲۶
		ضعف اقتصاد دانش بنیان	۲۷
	ضعف رقابت پذیری	رقابت پذیری اندک تولید	۲۸
		عدم توسعه بازارهای مالی	۲۹
		ضعف ظرفیت سازی در بخش نفت	۳۰

در سطح میانی ، چالش های فنریت اقتصادی ، خوداتکایی و مشارکت همچون وابستگی اقتصاد و بودجه عمومی به نفت ، وابستگی الگوی مصرف به خارج ، وابستگی تولید به خارج ، ضعف در دیپلماسی اقتصادی ، ضعف در شرایط حکمرانی خوب ، دولتی بودن اقتصاد و ضعف نهادهای اجتماعی و مردمی مجموعاً آسیب پذیری اقتصاد ملی را موجب گردیده و از توان مقابله اقتصاد با شوک های خارجی می کاهند .

در سطح زبرین ، چالش های رشد مانند رقابت پذیری اندک تولید ، بهره وری نامطلوب عوامل تولید ، وجود شکاف سرمایه انسانی دانشگاه و نیاز صنعت ، وجود شکاف دانش فنی با جهان ، ناکارآمدی نهاد بازار و بخش

خصوصی، ضعف اقتصاد دانش بنیان، ضعف ظرفیت سازی در بخش نفت، فضای نامناسب کسب و کار، عدم توسعه بازارهای مالی، عدم کارایی نظام بانکی و ضعف قوانین و الزامات نهادی تولید مجموعاً موجب عملکرد ضعیف رشد اقتصاد ملی خواهند شد. عملکرد پایین رشد نیز بنیان اقتصاد را سست خواهد کرد و به دنبال خود آسیب های دیگر را نیز بازتولید خواهد کرد و مجموعاً الهام بخشی اقتصاد ملی را با چالش مواجه خواهد ساخت.

تحلیل محتوی سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی

مقام معظم رهبری در تاریخ ۲۹ بهمن ۱۳۹۲ سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی را ابلاغ فرمودند. در این ابلاغ فائق آمدن بر همه مشکلات، به شکست و عقب نشینی وادار کردن دشمن، حفظ دستاوردهای کشور در زمینه های مختلف و تداوم پیشرفت و تحقق آرمان ها و اصول قانون اساسی و سند چشم انداز بیست ساله و تحقق اقتصاد متکی به دانش و فناوری، عدالت بنیان، درونزا و برون گرا، پویا و پیشرو در شرایط پر مخاطره جهانی و عینیت بخشیدن به الگوئی الهام بخش از نظام اقتصادی اسلام را به عنوان هدف اقتصاد مقاومتی متذکر شده اند. روشن است که تحقق این اهداف تنها در شرایطی ممکن است که ساخت درونی نظام از استحکام شایسته برخوردار بوده باشد. لذا، ارزیابی این سیاست ها از این منظر حایز اهمیت است. سوال این است که این سیاست ها چگونه به نیازهای سه گانه توانمند سازی، پایدار سازی و الهام بخشی پاسخ می دهند. برای پاسخ به این سوال با تحلیل محتوی این سیاست های ابلاغی آنها را محور بندی و نتیجه گیری خواهیم کرد.

ابتدا با تحلیل محتوی مقدمه ابلاغیه هدف، منابع و ظرفیت های اقتصاد مقاومتی، مشخصه الگوی اقتصاد مقاومتی، نتایج، ویژگی سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی، الزامات و شیوه اجرا، آثار و رویکرد های حاکم بر اقتصاد مقاومتی مشخص شده و در جدول (۳) نشان داده شده است. سپس متن ابلاغیه تحلیل محتوی شده و اهداف موضوعی و اهداف کلان این سیاست ها مشخص شده است. نتایج این تحلیل در جدول (۴) آورده شده است. مطابق نتایج حاصله، اهداف کلان عدالت اقتصادی، سلامت اقتصادی، امنیت اقتصادی، اقتصاد مردم پایه، خوداتکایی استراتژیک، فنریت اقتصادی، تولید دانش بنیان، نفوذ اقتصادی و رشد پویا و با ثبات محتوی سیاست های ابلاغی را شکل می دهند و مدلول آنها هستند. بیشترین بار این سیاست ها بر محور کلان فنریت اقتصادی است که البته از این منظر که عنوان این سیاست ها به اقتصاد مقاومتی متعلق است چنین نتیجه ای دور از انتظار هم نیست.

جدول (۳): نتایج تحلیل محتوی مقدمه ابلاغیه

زیر مولفه ها	مولفه اساسی
<ul style="list-style-type: none"> • ذخایر و منابع غنی و متنوع • زیرساخت های گسترده • نیروی انسانی نتعهد و کارآمد و عزم راسخ 	<p>منابع و ظرفیت های اقتصاد مقاومتی</p>
<ul style="list-style-type: none"> • بومی • برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی 	<p>مشخصه الگوی اقتصاد مقاومتی</p>
<ul style="list-style-type: none"> • فائق آمدن بر همه مشکلات اقتصادی • به شکست و عقب نشینی واداشتن دشمن در جنگ اقتصادی تمام عیار در برابر این ملت • حفظ دستاوردها • تداوم پیشرفت • تحقق آرمان ها و اصول قانون اساسی و سند چشم انداز • محقق ساختن اقتصاد متکی به دانش و فناوری، عدالت بنیان، درونزا و برون گرا، پویا و پیشرو • عینیت بخشیدن به الگوئی الهام بخش از نظام اقتصادی اسلام 	<p>نتایج</p>
<ul style="list-style-type: none"> • ادامه و تکمیل سیاست های گذشته، خصوصاً سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی • راهبرد حرکت صحیح اقتصاد کشور به سوی اهداف عالی 	<p>ویژگی سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی</p>
<ul style="list-style-type: none"> • اقدام بی درنگ قوای کشور به اجرا • داشتن زمان بندی مشخص • تهیه قوانین و مقررات لازم • تدوین نقشه راه برای عرصه های مختلف، • ایجاد زمینه و فرصت مناسب برای نقش آفرینی مردم و همه فعالان اقتصادی • جهاد مقدس 	<p>الزامات و شیوه اجرا</p>
<ul style="list-style-type: none"> • تحقق حماسه اقتصادی در برابر چشم جهانیان 	<p>آثار</p>
<ul style="list-style-type: none"> • تأمین رشد پویا • بهبود شاخص های مقاومت اقتصادی • دستیابی به اهداف سند چشم انداز بیست ساله 	<p>هدف</p>
<ul style="list-style-type: none"> • جهادی • انعطاف پذیر • فرصت ساز • مولد • درونزا • پیشرو • برون گرا 	<p>رویکرد های حاکم بر اقتصاد مقاومتی</p>

جدول (۴): نتایج تحلیل محتوی مفاد سیاست های ابلاغی

اهداف کلان	اهداف موضوعی	سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی
عدالت اقتصادی	<ul style="list-style-type: none"> • تامین اجتماعی • محرومیت زدایی • عدالت توزیعی • بیمه فراگیر • عدالت مالیاتی • عدالت عمرانی • تامین نیازهای اساسی • توزیع عادلانه خدمات عمومی 	<p>۵- سهم‌بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف متناسب با نقش آنها در ایجاد ارزش، بویژه با افزایش سهم سرمایه انسانی از طریق ارتقاء آموزش، مهارت، خلاقیت، کارآفرینی و تجربه.</p>
سلامت اقتصادی	<ul style="list-style-type: none"> • رانت زدایی • مقابله با قاچاق • نبود مفاسد اقتصادی • مقابله با احتکار • نظارت بر بازار • اختلاس زدایی • رشوه زدایی • شفافیت قوانین و مقررات 	<p>۱۹- شفاف‌سازی اقتصاد و سالم‌سازی آن و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و... ۲۳- شفاف و روان سازی نظام توزیع و قیمت‌گذاری و روزآمدسازی شیوه‌های نظارت بر بازار. ۲۴- افزایش پوشش استاندارد برای کلیه محصولات داخلی و ترویج آن.</p>
امنیت اقتصادی	<ul style="list-style-type: none"> • امنیت درآمدی • امنیت شغلی و اشتغال پایدار • امنیت سرمایه‌گذاری داخلی • امنیت سرمایه‌گذاری خارجی • ثبات سیاستی کلان اقتصادی • ثبات ارزی • ثبات مقررات اقتصادی • ثبات بازارهای مالی و بورس • کنترل تورم و رکود تورمی 	<p>۹- اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی کشور با هدف پاسخگویی به نیازهای اقتصاد ملی، ایجاد ثبات در اقتصاد ملی و پیشگامی در تقویت بخش واقعی.</p>

ادامه جدول (۴): نتایج تحلیل محتوی مفاد سیاست های ابلاغی

سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی	اهداف موضوعی	اهداف کلان
<p>۱- تأمین شرایط و فعال سازی کلیه امکانات و منابع مالی و سرمایه های انسانی و علمی کشور به منظور توسعه کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیتهای اقتصادی با تسهیل و تشویق همکاری های جمعی و تأکید بر ارتقاء در آمد و نقش طبقات کم در آمد و متوسط.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • مشارکت اقتصادی • توسعه تعاونی ها • توانمند سازی نیروی کار • حمایت از بنگاههای کوچک • توسعه روستایی • آمایش اقتصادی نیروی کار • کاهش تصدی گری دولت • خصوصی سازی مردمی 	اقتصاد مردم پایه
<p>۲۰- تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره وری، کارآفرینی، سرمایه گذاری و اشتغال مولد و اعطای نشان اقتصاد مقاومتی به اشخاص دارای خدمات برجسته در این زمینه.</p>		
<p>۷- تأمین امنیت غذا و درمان و ایجاد ذخایر راهبردی با تأکید بر افزایش کمی و کیفی تولید (مواد اولیه و کالا).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • تولید صیانتی کشاورزی • ظرفیت سازی راهبردی • خود کفایی استراتژیک • امنیت غذایی • کاهش وابستگی به نفت • کاهش وابستگی تولید به خارج • قطع وابستگی مصرف به خارج • خود کفایی در تولیدات دارویی • 	خود اتکایی استراتژیک
<p>۶- افزایش تولید داخلی نهاده ها و کالاهای اساسی (بویژه در اقلام وارداتی)، و اولویت دادن به تولید محصولات و خدمات راهبردی و ایجاد تنوع در مبادی تأمین کالاهای وارداتی با هدف کاهش وابستگی به کشورهای محدود و خاص.</p>		

ادامه جدول (۴): نتایج تحلیل محتوی مفاد سیاست های ابلاغی

سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی	اهداف موضوعی	اهداف کلان	
<p>۸- مدیریت مصرف با تأکید بر اجرای سیاست های کلی اصلاح الگوی مصرف و ترویج مصرف کالاهای داخلی همراه با برنامه ریزی برای ارتقاء کیفیت و رقابت پذیری در تولید.</p>			
<p>۱۲- افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب پذیری اقتصاد کشور از طریق: - توسعه پیوندهای راهبردی و گسترش همکاری و مشارکت با کشورهای منطقه و جهان بویژه همسایگان. - استفاده از دیپلماسی در جهت حمایت از هدف های اقتصادی. - استفاده از ظرفیت های سازمان های بین المللی و منطقه ای.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • اصلاح الگوی مصرف • ذخیره سازی استراتژیک • انعطاف سیاستی • تحرک تجاری • تنوع تولیدی • تنوع تجاری • کاهش تمرکز تجاری • دیپلماسی اقتصادی • تسهیل تجاری 	<p>فزیت اقتصادی</p>	
<p>۱۳- مقابله با ضربه پذیری درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز از طریق: - انتخاب مشتریان راهبردی. - ایجاد تنوع در روش های فروش. - مشارکت دادن بخش خصوصی در فروش. - افزایش صادرات گاز. - افزایش صادرات برق. - افزایش صادرات پتروشیمی. - افزایش صادرات فرآورده های نفتی.</p>			
<p>۱۴- افزایش ذخایر راهبردی نفت و گاز کشور به منظور اثرگذاری در بازار جهانی نفت و گاز و تأکید بر حفظ و توسعه ظرفیت های تولید نفت و گاز، بویژه در میادین مشترک.</p>			

ادامه جدول (۴): نتایج تحلیل محتوی مفاد سیاست های ابلاغی

سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی	اهداف موضوعی	اهداف کلان
<p>۱۶- صرفه جویی در هزینه های عمومی کشور با تأکید بر تحول اساسی در ساختارها، منطقی سازی اندازه دولت و حذف دستگاه های موازی و غیر ضرور و هزینه های زاید.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ذخیره سازی استراتژیک • چابک سازی دولت 	<p style="text-align: center;">فرتین اقتصادی</p>
<p>۱۷- اصلاح نظام درآمدی دولت با افزایش سهم درآمدهای مالیاتی.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • انعطاف سیاستی 	
<p>۱۸- افزایش سالانه سهم صندوق توسعه ملی از منابع حاصل از صادرات نفت و گاز تا قطع وابستگی بودجه به نفت.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • حمایت هوشمند • بودجه ریزی شناور 	
<p>۲۲- دولت مکلف است برای تحقق سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی با هماهنگی سازی و بسیج پویای همه امکانات کشور، اقدامات زیر را معمول دارد: - شناسایی و بکارگیری ظرفیت های علمی، فنی و اقتصادی برای دسترسی به توان آفندی و اقدامات مناسب. - رصد برنامه های تحریم و افزایش هزینه برای دشمن. - مدیریت مخاطرات اقتصادی از طریق تهیه طرح های واکنش هوشمند، فعال، سریع و به هنگام در برابر مخاطرات و اختلال های داخلی و خارجی.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • تحرک تجاری • تنوع تولیدی • تنوع تجاری • کاهش تمرکز تجاری • دیپلماسی اقتصادی • تسهیل تجاری • فرهنگ سازی مقاومت اقتصادی 	
<p>۲۱- تبیین ابعاد اقتصاد مقاومتی و گفتمان سازی آن بویژه در محیط های علمی، آموزشی و رسانه ای و تبدیل آن به گفتمان فراگیر و رایج ملی.</p>		<p style="text-align: center;">تولید دانش بنیان</p>
<p>۲- پیشسازی اقتصاد دانش بنیان، پیاده سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور و ساماندهی نظام ملی نوآوری به منظور ارتقاء جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش بنیان در منطقه.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • دولت الکترونیک • خدمات تحقیق و توسعه • توسعه ICT • ابداع و نوآوری فنی • زنجیره ابداع • تبدیل علم به فناوری • نظام ملی نوآوری • ایجاد محصولات جدید • اشاعه فناوری جدید • توسعه سرمایه انسانی • تحقیق و توسعه • مالکیت معنوی • تجاری سازی نوآوری • بهبود تولیدات 	

ادامه جدول (۴): نتایج تحلیل محتوی مفاد سیاست های ابلاغی

سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی	اهداف موضوعی	اهداف کلان
<p>۲- پیشتازی اقتصاد دانش بنیان، پیاده سازی و اجرای نقشه جامع علمی کشور و ساماندهی نظام ملی نوآوری به منظور ارتقاء جایگاه جهانی کشور و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش بنیان و دستیابی به رتبه اول اقتصاد دانش بنیان در منطقه.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • دولت الکترونیک • خدمات تحقیق و توسعه • توسعه ICT • ابداع و نوآوری فنی • زنجیره ابداع • تبدیل علم به فناوری • نظام ملی نوآوری • ایجاد محصولات جدید • اشاعه فناوری جدید • توسعه سرمایه انسانی • تحقیق و توسعه • مالکیت معنوی • تجاری سازی نوآوری • بهبود تولیدات 	<p style="text-align: center;">تولید دانش بنیان</p>
<p>۱۰- حمایت همه جانبه هدفمند از صادرات کالاها و خدمات به تناسب ارزش افزوده و با خالص ارزآوری مثبت از طریق:</p> <ul style="list-style-type: none"> - تسهیل مقررات و گسترش مشوق های لازم. - گسترش خدمات تجارت خارجی و ترانزیت و زیرساخت های مورد نیاز. - تشویق سرمایه گذاری خارجی برای صادرات. - برنامه ریزی تولید ملی متناسب با نیازهای صادراتی، شکل دهی بازارهای جدید، و تنوع بخشی پیوندهای اقتصادی با کشورها به ویژه با کشورهای منطقه. - استفاده از ساز و کار مبادلات تهاتری برای تسهیل مبادلات در صورت نیاز. - ایجاد ثبات رویه و مقررات در مورد صادرات با هدف گسترش پایدار سهم ایران در بازارهای هدف. 	<ul style="list-style-type: none"> • توسعه صادرات • ایجاد بازارهای جدید • خلق مزیت صادراتی • پایداری در بازار صادراتی • صادرات خدمات دانش بنیان • گسترش سهم در بازارهای هدف صادراتی • تنوع در پیوندهای تجاری • توسعه خوشه های صادراتی 	<p style="text-align: center;">نفوذ اقتصادی</p>

ادامه جدول (۴): نتایج تحلیل محتوی مفاد سیاست های ابلاغی

سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی	اهداف موضوعی	اهداف کلان
<p>۳- محور قراردادن رشد بهره‌وری در اقتصاد با تقویت عوامل تولید، توانمندسازی نیروی کار، تقویت رقابت پذیری اقتصاد، ایجاد بستر رقابت بین مناطق و استانها و به کارگیری ظرفیت و قابلیت‌های متنوع در جغرافیای مزیت‌های مناطق کشور.</p> <p>۴- استفاده از ظرفیت اجرای هدفمندسازی یارانه‌ها در جهت افزایش تولید، اشتغال و بهره‌وری، کاهش شدت انرژی و ارتقاء شاخص‌های عدالت اجتماعی.</p> <p>۱۵- افزایش ارزش افزوده از طریق تکمیل زنجیره ارزش صنعت نفت و گاز، توسعه تولید کالاهای دارای بازدهی بهینه (براساس شاخص شدت مصرف انرژی) و بالا بردن صادرات برق، محصولات پتروشیمی و فرآورده‌های نفتی با تأکید بر برداشت صیانتی از منابع.</p> <p>۱۱- توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور به منظور انتقال فناوری‌های پیشرفته، گسترش و تسهیل تولید، صادرات کالا و خدمات و تأمین نیازهای ضروری و منابع مالی از خارج.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • خلق مزیت • رشد بهره‌وری عوامل • رشد صادرات غیر نفتی • اصلاح الگوی مصرف • اصلاح الگوی تولید • کاهش شدت انرژی • کاهش سهم نفت 	<p style="text-align: center;">رشد پویا و پایدار</p>

نتیجه گیری و پیشنهادها

امروزه «اقتصاد» از مولفه های مهم امنیت ملی کشورها و نظام های سیاسی است و راهبرهای اقتصادی در تحکیم قدرت ملی کشورها اثرگذاری قابل توجهی دارد. «اقتصاد مقاومتی» به نظام اقتصادی با خصوصیت ویژه ی مقاومتی بودن اطلاق می شود. کارویژه این نظام اقتصادی آن است که در شرایط وجود چالش بتواند اهداف اساسی خود را محقق سازد. «سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی ج.ا.ایران» ابلاغ شده از جانب رهبر معظم انقلاب به عنوان راهنمای سیاستی برای هر گونه سیاستگذاری اقتصادی برای پیاده سازی نیازمند نقشه راه در عرصه های مختلف است. سوال محوری مقاله این بود که سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغ شده مشتمل بر چه اهداف موضوعی و کلان بوده و ارتباط این اهداف در قالب یک نقشه راه علمی چگونه است؟ لذا در مقاله حاضر این سیاست ها مورد کنکاش و بررسی قرار گرفت و نقشه علمی منطبق بر این سیاست ها استخراج شد.

آنچنان که از اسناد بالادستی و از جمله قانون اساسی ج.ا.ایران برمی آید نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران با نظامهای اقتصادی متعارف در دیگر کشورها که اغلب ارزشها و اصول حاکم بر «نظام اقتصاد آزاد» را پذیرفته اند تفاوت ماهوی و اساسی دارد. در شرایط کلی یک نظام اقتصادی مانند آنچه در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تعریف شده است تحقق آرمان ها هدف اساسی اقتصاد است^{۲۶} و از این جهت وجود فشار و چالش از جانب نظام سلطه امری قطعی است. در این صورت اقتصاد در یک دو راهی راهبردی قرار خواهد گرفت که یکی ایستادن پای آرمان ها و دیگری کنار آمدن با جریان سلطه و عبور از آرمان ها است. برای ایستادن بر سر آرمان ها پیش بینی سازوکار لازم اقتصادی برای مقابله با فشارهای دشمن امر لازمی است که شرایط «مقاومت اقتصادی» را شکل می دهد و الگوی «اقتصاد مقاومتی» را نتیجه می بخشد. اگر برای یک نظام اقتصادی تنها هدف ایجاد رفاه باشد و آرمانها و ارزشهای مغایر با نظام سلطه نداشته باشد، در آن صورت جایی برای طرح الگوی اقتصاد مقاومتی وجود ندارد. اما اقتصادی که به دنبال تحقق آرمانهای اساسی خود است، دو حالت ممکن است پیدا کند یا اینکه ساز و کارهای لازم را برای مقابله با چالش ها پیش بینی می کند و یا اینکه پیش بینی نمی کند. در صورت عدم پیش بینی سازوکار اقتصادی برای مقابله، اقتصاد عملاً درگیر شرایط «اقتصاد ریاضتی» خواهد شد

اقتصاد ریاضتی سرنوشت محتوم آن «نظام اقتصادی است که در با وجود داشتن آرمان، نتوانسته باشد سازوکار لازم را برای پاسخ به چالش ها فراهم سازد. این همان سرنوشت بدی است که باید از آن اجتناب کرد، زیرا در شرایط اقتصاد ریاضتی هزینه های زیادی به مردم تحمیل می شود و ممکن است مسائل امنیتی مهمی را نیز بر اثر پایین آمدن سطح رفاه عمومی برای کشور ایجاد کند. اساساً اقتصاد مقاومتی تنها راه احتراز از دچار شدن به شرایط اقتصاد

^{۲۶}. اشاره به مقدمه قانون اساسی ج.ا.ایران.

ریاضتی است. لذا اقتصاد مقاومتی الگویی برای احتراز از دو سرنوشت « نامطلوب »، یعنی وابستگی اقتصادی و اقتصاد ریاضتی است .

در سطح شناسی گام‌های پیاده سازی اقتصاد مقاومتی در ج.ا.ایران با الهام از این آیه کریمه سه سطح از گام‌های تحفیف اقتصاد مقاومتی قابل شناسایی است که شامل گام‌های «توانمند سازی درونی»، « پایدارسازی ذاتی» و تقویت « الهام بخشی جهانی » است . ارتباط این سه سطح به صورت متقابل و اجرای آنها به صورت مکمل خواهد بود . در عین حال هر سطح برای سطح بعدی یک پیش نیاز است و زمینه ساز تحقق آن سطح بالاتر خواهد بود . در مقابل سطوح بالاتر برای سطح پایین‌تر خود ظرفیت و منابع فراهم می سازد . از این جهت این سطوح به صورت متقابل همدیگر را تقویت می کنند و نتیجه کلی همه این راهبردها ایجاد توانمندی ، پایداری و الهام بخشی اقتصاد ملی نظام اسلامی است .

بررسی آسیب شناسانه وضعیت موجود از منظر سطح شناسی اقتصاد مقاومتی ج.ا.ایران نشان داد که در سطح زیرین ، چالش‌های ثبات و امنیت و سلامت اقتصادی از قبیل ضعف در امنیت اقتصادی و سرمایه گذاری ، رکود تورمی ، نا اطمینانی ، ناهماهنگی و بی ثباتی سیاستی و ضعف در مدیریت واردات فضای فعالیت اقتصادی را مشوش و غیر قابل اتکا خواهند ساخت . لذا شرایط فعالیت اقتصادی را به دلیل تیره کردن آینده و سلب امکان برنامه ریزی از عوامل اقتصادی با دشواری روبرو خواهند کرد . همچنین در این سطح چالش‌های عدالت اقتصادی مانند ، شرائط نامطلوب درآمد – هزینه خانوار ، ناکارآمدی نظام مالیاتی ، ناکارآمدی نظام بیمه ای و تامین اجتماعی ، رانت جویی و ساختار دولت رانتهی و مفساد مالی و اقتصادی پایه های اعتقادی مردم را سست و در صحنه فعالیت اقتصادی نیز شرایط فعالیت سالم اقتصادی را از طریق جذب عوامل و منافع اقتصادی در یک رقابت نابرابر تنگ خواهند کرد . مجموعه این شرایط ساخت درونی اقتصاد ملی تضعیف کرده توانمندی درونی اقتصاد ملی را با چالش جدی مواجه خواهد ساخت .

در سطح میانی ، چالش‌های فنریت اقتصادی ، خوداتکایی و مشارکت همچون وابستگی اقتصاد به نفت ، وابستگی الگوی مصرف به خارج ، وابستگی تولید به خارج ، ضعف در دیپلماسی اقتصادی ، رواج اقتصاد غیر رسمی و قاچاق ، ضعف در شرایط حکمرانی خوب ، عدم اجرای صحیح هدفمندی یارانه ها ، وابستگی بودجه عمومی به نفت و ضعف نهادهای اجتماعی و مردمی مجموعاً آسیب پذیری اقتصاد ملی را موجب گردیده و از توان مقابله اقتصاد با شوک‌های خارجی می کاهند .

در سطح زبرین ، چالش‌های رشد مانند رقابت پذیری اندک تولید ، بهره وری نامطلوب عوامل تولید ، وجود شکاف سرمایه انسانی دانشگاه و نیاز صنعت ، وجود شکاف دانش فنی با جهان ، ناکارآمدی نهاد بازار و بخش خصوصی ، ضعف اقتصاد دانش بنیان ، ضعف ظرفیت سازی در بخش نفت ، فضای نامناسب کسب و کار ، عدم توسعه بازارهای مالی ، عدم کارایی نظام بانکی و ضعف قوانین و الزامات نهادی تولید مجموعاً موجب عملکرد

ضعیف رشد اقتصاد ملی خواهند شد. عملکرد پایین رشد نیز بنیان اقتصاد را سست خواهد کرد و به دنبال خود آسیب های دیگر را نیز بازتولید خواهد کرد و مجموعاً الهام بخشی اقتصاد ملی را با چالش مواجه خواهد ساخت.

ارزیابی سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی انجام شده در این مقاله نشان داد که اهداف کلان عدالت اقتصادی، سلامت اقتصادی، امنیت اقتصادی، اقتصاد مردم پایه، خوداتکایی استراتژیک، فنریت اقتصادی، تولید دانش بنیان، نفوذ اقتصادی و رشد پویا و با ثبات محتوی سیاست های ابلاغی را شکل می دهند و مدلول آنها هستند. بیشترین بار این سیاست ها بر محور کلان فنریت اقتصادی است که البته از این منظر که عنوان این سیاست ها به اقتصاد مقاومتی متعلق است چنین نتیجه ای دور از انتظار هم نیست.

آنچه در این مقاله انجام شد درآمدی بر نقشه راه پیاده سازی سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی بود. این نقشه راه اهداف کلان و اهداف موضوعی سیاست ها را آشکار ساخت. پیشنهاد مشخص و مهم مقاله آن است که در سیاست گذاری برای اجرای این سیاست های کلی، اهداف موضوعی مورد عنایت قرار گیرند و سعی شود در اجرا به صورتی متوازن عمل شود. نکته مهمتر آن است که اگرچه نمی توان تقدم و تاخر زمانی برای گام ها در پیاده سازی مشخص کرد، لیکن توجه به سطوح سه گانه از اهمیت زیادی برخوردار است. لذا، سیاست ها به گونه ای باید تدوین و اجرا شوند که اهداف توانمندسازی، پایدار سازی و الهام بخشی هر سه در عمل تحقق یابند، با این توجه که هر سطح سیاستی مبنائی برای سطح سیاستی بالاتر بوده و از این جهت اهمیت ویژه خواهد داشت.

منابع

• ابلاغیه سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی در وب سایت رهبری : <http://www.leader.ir>

• بیانات مقام معظم رهبری از وب سایت : <http://farsi.khamenei.ir>

• سیف، اله مراد، " الگوی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (مبثنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری) " ، فصلنامه آفاق امنیت، سال پنجم، پاییز ۱۳۹۱.

• سیف، اله مراد، " راهبردهای اقتصادی امنیت پایدار " ، فصلنامه آفاق امنیت، شماره ۱۴، بهار ۱۳۹۰.

• وب سایت مرکز پژوهشهای مجلس به آدرس : <http://rc.majlis.ir>

• هادی زنوز، بهروز. (۱۳۸۹). اقتصاد ایران (نظرها و نقدها). توسعه. تهران.

- Briguglio, Lino, & Stephen Piccinino "GROWTH AND RESILIENCE IN EAST ASIA AND THE IMPACT OF THE 2009 GLOBAL RECESSION", Available at :
http://www.um.edu.mt/__data/assets/pdf_file/0011/141959/Growth_with_Resilience_in_Asia_5Dec2011.pdf
- Briguglio, Lino, Gordon Cordina, Nadia Farrugia and Stephanie Vella, "PROFILING ECONOMIC VULNERABILITY AND RESILIENCE IN SMALL STATES : CONCEPTUAL UNDERPINNINGS "Economics Department, University of Malta.2008. Available at :
http://www.um.edu.mt/__data/assets/pdf_file/0003/89634/Vulnerability_and_resilience_May08.pdf
- Nakano, K.T. and Fujii, S. (2011) An empirical analysis of national economic resilience using macroeconomic data before and after the global financial crisis. available at : http://trans.kuciv.kyoto-u.ac.jp/tba/images/stories/PDF/institute_paper/maeoka_resiliencesubmitted.pdf
- Rose, Adam, " Defining and Measuring Economic Resilience to Disasters", Disasters prevention and management, volume 13 , number 4-2004-307-314. Available at :
<http://insct.syr.edu/uploadedFiles/insct/uploadedfiles/PDFs/Defining%20and%20Measuring%20Economic%20Resilience%20to%20Disasters.pdf>.